

המלאכה במשכן והגדרתה

במשכן נזקקו לצבע למטרות שונות, ועל כן לקחו סממנים שמהם ניתן להוציא צבע, ובישלו אותם על האש, וכך ריכזו אותם עד שיצא מהם הצבע הרצוי.

הגדרת המלאכה

הכשרת/ השבחת מאכלים ומשקים ע"י חום האש ותולדותיה כנ"ל, והיינו שיוצר על ידי החימום **יצירה חדשה** באוכל ומשנה את מרקמו.

יש לציין: שמלאכת מבשל שייכת לאו דווקא במאכלים, אלא בכל דבר שהחום יוצר בו תיקון, לרכך דבר קשה או להקשות דבר רך.

בישול אסור חימום מותר

נקדים בזאת כלל חשוב ונחוץ להבנת דיני מלאכת מבשל, והוא "בישול אסור, חימום מותר".

כלומר "פעולת בישול" היא **יצירה חדשה** באוכל הנעשית באמצעות חימום, על ידי שיתקיימו שני תנאים:

[א] **בדבר המבשל** שלמקור החום יהיה כח לבשל [ב] **בדבר המתבשל** שלא יהיה דבר מבושל.

ומעתה, אם למקור חום אין כח לבשל, הרי זה חימום המותר. וכן אם המאכל כבר מבושל, שייך בו רק חימום המותר.

התנאי הראשון - מקור חום יכול לבשל

כאמור, הדרך ליצור ע"י החימום יצירה חדשה המוגדרת כבישול, הינה על ידי מקור חום המספיק בכדי לשנות את תכונת המאכל והמשקה. להלן נבאר מה הם מקורות החום שבכוחם לבשל ואסורים ומה הם מקורות החום שאין בכוחם לבשל אלא רק לחמם ומותרים, ומתחלק לכמה סוגים וכדלהלן:

א. **אש עצמה**: אסור להניח כל מאכל או משקה ע"ג האש עצמה בשבת, כגון בתוך סיר המונח על האש אפי' עדיין אינו מבעבע, משום שמבשל בכך את המאכל והמשקה. כמו"כ אסור להניח בסמוך לאש בקרבה כזו שיוכל להגיע ע"י החום לידי בישול [חום שהיד סולדת בו כפי שיתבאר להלן שיעורו]. וגזרו חז"ל ואסרו אפי' מניחו שם לזמן מועט שאינו יכול להגיע בו להליך של בישול אלא רק לחימום או הפשרה, שמא ישכח וישאירו מונח שם עד שהתבשל (ומכונה בפוסקים "גזירת הפשר" שו"ע שיח יד יז, ומשני"ב סו ושעה"צ צא).

ב. **כלי ראשון**: גם כלי ראשון מבשל בשבת ואיסורו מהתורה. כלי ראשון הוא הכלי אשר היה על האש, ואסור להשים בתוכו מאכלים ומשקים גם לאחר שהורידו אותו מהאש והניחו אותו על גבי השלחן, שיש וכל כיו"ב, כל עוד הוא חם ברמה של יד סולדת בו¹. (שו"ע שיח ט ומשני"ב לד סג סד, ששי"כ א הערה ז).

ג. **עירוי מכלי ראשון**: אסור לערות (לשפוך) מכלי ראשון מאכל או משקה רותח בשיעור חום הני"ל, על גבי מאכל או משקה שאינו מבושל, לפי שגם עירוי 'מבשל', שעירוי מכלי ראשון ככלי ראשון. אלא שכח בישולו אינו חזק כנתינה בתוך הכלי ראשון, ומתבטא למעשה בכך שמבשל רק 'כדי קליפה', היינו שיעור קליפה דקה מהמאכל עליו עירו (שו"ע שיח י, ומשני"ב עד).

ד. **כלי שני**: כלי שני הוא הכלי אליו הועבר התבשיל ישירות מהכלי בו התבשל על גבי האש. ומן הדין גם כאשר התבשיל שבתוכו עדיין חם כשיעור שהיד סולדת, מותר להניח בתוכו דברי מאכל ומשקה שאינם מבושלים לפי שאין בכוחו לבשל, שמאחר שכלי זה לא היה מונח על גבי האש אין דפנותיו חמות בכדי לשמור על חום התבשיל שהועבר לתוכו אלא מצטנן והולך, לכך אין בכוחו 'לבשל' אלא רק 'לחמם' (שו"ע שיח יב ג, ומשני"ב סה פז).

קלי הבישול: ברם ישנם מאכלים שמחמת דקותם ורכותם קלים מאוד להתבשל, ומתבשלים גם בכלי שני כשחם כשיעור שהיד סולדת בו, ואיסור בישולו בזה מהתורה. וכגון דג מלוח ('הערינגי') שאי אפשר לאוכלו בלי שטיפה במים מחמת מליחותו, וכגון ביצה ועלי תה (שו"ע שיח ד, ביה"ל שם ד"ה קוליס וד"ה חוץ, ומשני"ב לו לט, ששי"כ א הערה קסט).

אולם מאחר שאין אנחנו בקיאים לדעת מהם 'קלי הבישול' מלבד הדוגמאות שזכרו בפירוש, דעת פוסקי אשכנז להחמיר שלא להניח בכלי שני שחם כשיעור שהיד סולדת בו, כל דבר מאכל ומשקה שאינו מבושל, מחשש שמא הינו מקלי הבישול, חוץ מכמה דברים שזכר בפירוש בתלמוד שאינם קלי הבישול ומותר לתנם בתוך כלי שני לפי שאינם מתבשלים בו, והם: א. מים. ב. ושמן. (משני"ב שיח לט מב מה, שעה"צ סח, ששי"כ א הערה קעב קעד).

ומאידך דעת פוסקי ספרד שאין להחמיר אלא באותם המוזכרים בפירוש שהינם בכלל קלי הבישול, אך כל שאר המאכלים והמשקים שאינם מוזכרים בפירוש אף שאין אנו בקיאים בכך, מותר לתנם בכלי שני, שאין כלי שני מבשל, וכגון נתינת עלי נענע, פלחי לימון, דבש, חלב, מיני אבקות מרק, קפה, סוכר וכיו"ב בכלי

מקורות והוספות

¹ שיעור יד סולדת בו: בגמ' ובפוסקים (שבת מ:), שו"ע שיח יד) מבואר ששיעור יד סולדת בו היא דרגת חום שכרס של תינוק נכונית ממנו, ופחות משיעור זה אין בכוחו לבשל. ונחלקו הפוסקים מהי דרגת החום בה נכוית כרס התינוק, יש מפוסקי אשכנז שלמדו ששיעורו החלל 45 מעלות חום (הגרש"ז אויערבך ששי"כ א הערה ג), ופוסקי ספרד וכך גם חלק מפוסקי אשכנז שמחמירים כבר 40 מעלות חום (אול"צ ב ל יב, חוט שני ב כט ז בשם החזו"א).

שני, ואף שנימוחים בכלי שני מיחוויו אינו בישולו, שהרי גם בצונן נמחה (אור לציון ח"ב פ"ל ה, חזו"ע עמי' של שלו שעה, שו"ת יחזה דעת ו כב, וכן דעת החזו"א נב יט, אך הבן איש חי פרשת בא ו החמיר כדעת פוסקי אשכנז).

סיכום כלי שני: לדעת בני אשכנז אסור להכניס אליו שום מאכל לא מבושל, חוץ ממים שמן ותבלינים שהם בוודאי לא קלי הבישול. ולדעת בני ספרד, מותר להכניס את כל סוגי המאכלים הלא מבושלים לכלי שני, חוץ מאלו שמוזכר בגמרות ובראשונים שהם קלי הבישול, כגון ביצה ודג הערינג.

ה. **כלי שלישי:** כלי שלישי הוא הכלי אליו הועבר התבשיל ישירות מכלי שני, ודינו כדלהלן: דברים שאינם מקלי הבישול כגון מים שמן ותבלין הנ"ל, לדעת כל הפוסקים מותר לתנם בכלי שלישי. ומאידך דברים שהינם קלי הבישול באופן ברור, היינו אותם המוזכרים בגמ' כגון דג מלוח, לדעת כל הפוסקים אסור לתנם בכלי שלישי כשחם כשיעור שהיד סולדת, לפי שמתבשלים גם בכלי שלישי, ואף בכלי רביעי ויותר אסור כל שחם כשיעור שהיד סולדת (שו"ע שיח ד, ומשני"ב לו לט, ערוה"ש כח, ביה"ל שם ד"ה היא גמר, הגרי"ש אלישיב שבות יצחק בישול כט ז).

ברם דברים המסופקים אם הינם בכלל קלי הבישול, כגון נענע, לימון, דבש וכיו"ב, הסכמת הפוסקים שמותר לתנם בכלי שלישי, וכן לערות עליהם מכלי שני (משני"ב שיח מה מז, שבט הלוי י סד, ועיין מג"א תמו ט).

סיכום כלי שלישי: מותר להכניס כל מאכל לא מבושל לכלי שלישי, חוץ ממה שהוא בוודאי קלי הבישול.

אפשרות שניה

בישול שייך רק באוכל שאינו מבושל, אבל לאחר שהמאכל התבשל כל צרכו, שוב לא שייך בו לשון בישול, אלא רק חימום (שו"ע סי' שיח סעיף ד).

מה נחשב מאכל מבושל ומה נחשב מאכל לא מבושל?

מאכל שלא עבר בישול גמור, לא נחשב מבושל - זה פשוט. השאלה איך מתייחסים למאכל שהתבשל לגמרי והספיק להתקרר, האם הוא נחשב מבושל בגלל שעבר בישול, או שלאחר שהוא מתקרר, נחשב כאינו מבושל?

התשובה לשאלה זו משתנה בין דבר 'יבש', ל'דבר לח' (שו"ע סי' שיח סעיף ד. רמ"א סעיף טו).

דבר יבש נחשב מבושל אם הוא התבשל כבר כל צרכו, ואפילו אם הוא התקרר לגמרי.

בדבר לח יש להבדיל בין שלושה מצבים שונים:

1. אם הוא עדיין רותח בחום של יד סולדת בוי- נחשב כמבושל.
2. אם הוא היה רותח בחום של יד סולדת בו ונשארה בו מעט חמימות- לדעת השולחן ערוך הוא נחשב לא מבושל, ולדעת הרמ"א הוא נחשב מבושל.
3. אם הוא אינו חם כלל- הוא אינו נחשב כמבושל.

הסיבה להבדל בין מאכל יבש למאכל לח היא, משום שמאכל יבש שהתקרר המציאות של הבישול עדיין ניכרת בו, וממילא גם אם נחמם אותו שוב אנחנו לא יוצרים כאן יצירה חדשה.

מה שאין כן בדבר לח שהתקרר שמציאות הבישול כבר אינה ניכרת בו, אם נחמם אותו שוב, אנחנו כן יוצרים כאן יצירה חדשה.

הגדרת מאכל לח

יש מאכלים שברור שהם מוגדרים 'יבשים' כמו כל המאכלים המוצקים, עוף דג אורז תפוז"א וכו'. וכן יש מאכלים שברור שהם נחשבים 'לח' כגון מים, רוטב וכו', ויש דברים שצריך לברר.

הוספה חשובה: מאכל לח קרוש שאם יחממו אותו הוא יהפוך לנוזל, הגדרתו היא כמאכל יבש כיון שבשעה שהוא עושה את הפעולה ושם את המאכל על מקור החום, יש כאן מאכל יבש (שו"ע ורמ"א בסי' שיח סעיף טו, ובמשנ"ב שם, ועיין בשש"כ א, מג).

למרות שבמאכל לח שנקרש אין בעיה של 'מבשל', לדעת הרמ"א יש בעיה לחמם אותו בשבת משום שפעולה זאת נחשבת 'מוליד', שהרי עד עכשיו המאכל היה קרוש ויבש, ועכשיו הוא הופך למאכל נוזלי. אמנם לדעת השולחן ערוך אין זה נחשב כמוליד ופעולה זאת תהיה מותרת.

גם לדעת הרמ"א יהיה מותר לעשות זאת באחת משלושת האפשרויות הבאות:

1. במקום צורך.
2. בכמות קטנה שאז אין לזה חשיבות של 'נולד'.
3. כאשר הרוטב לא ניכר, כגון במקרה שהוא נבלע בתוך האוכל.